

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΝΤΖΙΚΕΡΤ **«Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ** **ΞΕΡΡΙΖΩΜΟΥ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ»**

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία από του 1025 αρχίζει να παρουσιάζει έντονα συμπτώματα παρακμής. Αυτό θα ήταν φυσικό και αναμενόμενο, εάν είχε προηγηθεί μια μακρά περίοδος σταδιακής και ομαλής μετάπτωσης από την ακμή στην παρακμή. Το αξιοπερίεργο στην περίπτωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο αυτή, είναι ότι η μετάπτωση είναι ταχύτατη, για να μην πούμε ραγδαία. Αυτό διότι μια περίοδο έντονης οικονομικής, πολιτικής και στρατιωτικής ακμής και δόξας, διαδέχεται άμεσα η πτώση σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής της αυτοκρατορίας, μηδέ και το κυριότερο της ηθικής εξαιρουμένης.

Όλοι οι ιστορικοί, σύγχρονοι και της εποχής εκείνης, συμφωνούν ότι τα κύρια αίτια της παρακμής είναι τα ακόλουθα:

Το έντονο αντιστρατιωτικό πνεύμα, που πολλές φορές έφθανε στα όρια της απέχθειας έναντι κάθε στρατιωτικού και του θεσμού των Ενόπλων Δυνάμεων συμπεριλαμβανομένου¹, το οποίο διακατείχε τα μέλη της τάξεως των πολιτικών και των λογίων.

Ο γεω-στρατηγικός περιορισμός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με την αποστέρηση κτήσεών της στην Ευρώπη, Αφρική και Ασία, μετά την απώλεια των Βυζαντινών επαρχιών στην Ιταλία, Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτο και Βόρεια Αφρική, από τον 7ο έως τον 10ο αιώνας. (Ισλάμ – Νορμανδοί κ).

Ο περιορισμός αυτός αποστέρησε την Αυτοκρατορία του αναγκαίου στρατηγικού βάθους προστασίας του ζωτικού χώρου της, που ήταν η Μικρά Ασία, η Μεσόγειος και η Βαλκανική.

Οι αναγκαστικοί πόλεμοι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στη Βαλκανική και βορειότερα προς το Δούναβη κατά των Βουλγάρων και των Πατισινάκων ή Πετσενέγκων², κατά τους 9ο και κυρίως τον 10ο αιώνας.

Αναζητώντας τις αιτίες της παρακμής δεν πρέπει να παραλείψουμε τις έριδες κέντρου και περιφερειών της αυτοκρατορίας, που οφείλοντο είτε σε θρησκευτικά αίτια, όπως μεταξύ του Ορθοδόξου κέντρου και της Μονοφυσιτικής Αρμενίας και Συρίας, είτε στην αδυναμία του κέντρου να προστατεύσει τις επαρχίες της περιφέρειας.

Ας επιχειρήσουμε τώρα μια σύντομη ανάλυση των παραπάνω αιτιών.

Το έντονο αντιστρατιωτικό πνεύμα, που πολλές φορές όπως είπαμε, έφθανε στα όρια της απέχθειας έναντι κάθε στρατιωτικού και του θεσμού των Ενόπλων Δυνάμεων συμπεριλαμβανομένου, οφείλετο στην αντίδραση της πολιτικής αριστοκρατίας, κατά της στρατιωτικής τοιαύτης, η οποία κυβέρνησε την αυτοκρατορία σε όλη τη διάρκεια σχεδόν της σπουδαίας Μακεδονικής Δυναστείας. Συγκεκριμένα οι δύο πρώτοι μεγάλοι αυτοκράτορες της λαμπρής και ένδοξης Μακεδονικής Δυναστείας Νικηφόρος Φωκάς(963-969 μ.Χ.) και Ιωάννης Τσιμισκής (969-976 μ.Χ.), υπήρξαν εκπρόσωποι της στρατιωτικής αριστοκρατίας ή κόμματος, ενώ ο τρίτος ο Βασίλειος ο Β', ο επιλεγόμενος Βουλγαροκτόνος(976-1025μ.Χ.) είχε ταυτισθεί πλήρως με τη στρατιωτική τάξη(κόμμα). Η στρατιωτική αυτή τάξη\ κόμμα διοικούσε, είναι αλήθεια, την αυτοκρατορία, αυταρχικά, με πυγμή και πειθαρχία, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή και σημασία στη διατήρηση της στρατιωτικής ισχύος σε υψηλά επίπεδα. Αυτό διότι θεωρούσε ότι η ασφάλεια αποτελούσε τη βάση αυτής ταύτης της υπάρξεως της Αυτοκρατορίας, η οποία ως γνωστόν περιεβάλλετο από εχθρούς και αντιμετώπιζε μύριους και συνεχείς κινδύνους από όλες τις κατευθύνσεις. Η πολιτική αυτή σήμαινε ότι η άρχουσα αυτή τάξη, η στρατιωτική αριστοκρατία, είχε περιορίσει σημαντικά την ισχυρή πολιτική αριστοκρατία, την οποία συνιστούσαν οι Συγκλητικοί, οι ανώτατοι κρατικοί λειτουργοί και στους οποίους είχαν προσχωρήσει περί τα τέλη του 10ου και τις αρχές του 11ου αιώνα, και οι λόγιοι της εποχής. Αυτό είχε ως συνέπεια η τάξη αυτή να στερείται της νομής του μεριδίου της εξουσίας, που θεωρούσε ότι της αναλογούσε και της ανήκε. Μία άλλη αιτία του έντονου αυτού αντιστρατιωτικού πνεύματος υπήρξε η κόπωση και εξάντληση του κοινωνικού συνόλου και της οικονομίας, από τους παρατεταμένους και εξαντλητικούς πολέμους με τους Βουλγάρους, οι οποίοι ήταν πόλεμοι φθοράς και είχαν εξαντλήσει οικονομικά και στρατιωτικά την Αυτοκρατορία και είχαν ευνοήσει τους αντιπάλους της.^{3,4} Οι πόλεμοι αυτοί φέρουν τα χαρακτηριστικά των συγχρόνων ολοκληρωτικών πολέμων. Υπήρξαν αμείλικτοι και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αναγκάσθηκε να κινητοποιήσει όλες της τις δυνάμεις και πόρους της για να

μπορέσει να επικρατήσει και να απαλείψει ή απομακρύνει αυτή τη θανάσιμη απειλή, με συνέπεια να εξαντληθεί από την υπεράνθρωπη αυτή προσπάθεια.

Εκφραστές του έντονου αυτού αντιστρατιωτικού πνεύματος και νοοτροπίας, την οποία ο μεγάλος Ρώσος Βυζαντινολόγος Γεώργιος Οστρογκόρσκι(Ostrogorski), αποκαλεί «κυριαρχία της υπαλληλικής αριστοκρατίας της πρωτευούσης», υπήρξαν όλοι οι μετά τον Βασίλειο τον Μακεδόνα αυτοκράτορες.⁵ Εξάιρεση πρώτος ο αυτοκράτορας Ισαάκιος Κομνηνός(1057-1059) και αργότερα ο Ρωμανός Διογένης, η άνοδος των οποίων στο θρόνο υπήρξε συνέπεια της αντίδρασης της κοινωνίας, στην καταστροφική πολιτική της πολιτικής αριστοκρατίας. Σημειωτέον ότι η επικρατούσα πρόσκαιρος ειρήνη, ως αποτέλεσμα της εξασφαλισθείσης, από τους αυτοκράτορες της Μακεδονικής Δυναστείας, ισχύος και των επιτυχιών τους, ευνοούσε τις απόψεις αυτές.

Συνέπειες αυτού του έντονου αντιστρατιωτικού και «εν πολλοίς» αντιπολεμικού πνεύματος που διακατείχε την πολιτική αριστοκρατία, ήταν η πλήρης παραμέληση του στρατού και του στόλου, είτε για λόγους οικονομίας, ή για λόγους αντεκδικήσεως και μειώσεως της ισχύος των στρατιωτικών, τη στρατιωτική αριστοκρατία δηλαδή, νομίζοντας οι μικρόνοες, ότι εγκαταλείποντας τις ΕΔ πλήττον μόνο τους στρατιωτικούς. Παρέβλεπαν ή απέφευγαν να εννοήσουν τις επιπτώσεις που οι ενέργειές τους αυτές θα είχαν στην άμυνα και την ασφάλεια της αυτοκρατορίας. Η παραμέληση αυτή εκδηλώνετο με ποικίλους τρόπους. Όπως η αντικατάσταση\υποκατάσταση του πολύ καλού Εθνικού συστήματος στρατολογίας της αυτοκρατορίας, το οποίο απέδιδε ισχυρό Εθνικό Στρατό περιφερειακής κατά βάση συστάσεως, όπως ήταν τα θέματα, ο θεσμός των αγροτών-στρατιωτών, οι ακρίτες κ.α. με συγκεντρωτικά συστήματα, στην ουσία μισθοφορικές δυνάμεις, εθνικές και αλλοεθνείς. Αντί λοιπόν για τα τάγματα των θεμάτων και τους ακρίτες, οι οποίοι πολεμούσαν υπέρ βωμών και εστιών, βλέπουμε τώρα να χρησιμοποιούνται για την επάνδρωση του στρατού μισθοφόροι στρατιώτες από τη Δύση και την Ανατολή. Συγχρόνως, μειώθηκαν οι πάσης φύσεως στρατιωτικές δαπάνες.

Η παραμέληση του στόλου είχε ως συνέπεια η αυτοκρατορία να χάσει τον έλεγχο των θαλασσών και να αναγκασθεί να ζητήσει τη βοήθεια της Βενετίας, για να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους της. Η βοήθεια όμως αυτή δεν παρασχέθηκε χωρίς ανταλλάγματα. Τουναντίον το Βυζάντιο αναγκάστηκε να δώσει σημαντικές φορολογικές απαλλαγές στους Ενετούς εμπόρους, με σημαντική μείωση των εσόδων, αλλά και αθέμιτο ανταγωνισμό των Βυζαντινών εμπορών.

Σχετικά με τη γεωστρατηγική αιτία, η περιχαράκωσή αυτή της αυτοκρατορίας είχε ως συνέπεια να περικλείεται\περιβάλλεται και να απειλείται άμεσα και συνεχώς ο ζωτικός χώρος, η καρδιά της αυτοκρατορίας δηλαδή η ΜΑ, η Μέση Ανατολή και η Βαλκανική από αντιπάλους και κατά συνέπεια να βρίσκεται σε διαρκή κίνδυνο. Παράλληλα η αυτοκρατορία στερήθηκε από οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους.

Ως προς αναγκαστικούς πολέμους της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στη Βαλκανική και βορειότερα προς το Δούναβη είναι γενικά αποδεκτό ότι οι πόλεμοι αυτοί, ήταν πόλεμοι φθοράς, οικονομικής, ανθρωπίνων πόρων κ.α. Κύρια όμως συνέπεια ήταν η κοινωνική συνιστώσα, που αφορούσε στην γενική κόπωση των κατοίκων για τον πόλεμο, που δημιούργησε αισθήματα αποστροφής γι' αυτόν. Επίσης δημιούργησε και έλλειψη ενδιαφέροντος για τα κοινά. Όλα αυτά τα εκμεταλλεύθηκε η πολιτική αριστοκρατία\κόμμα για να προβεί σε όλες εκείνες τις ενέργειες για να ικανοποιήσει το κοινωνικό σύνολο και να παραμείνει στην αρχή.

Την οικονομική εξάντληση επιβάρυνε και ο πολυέξοδος τρόπος ζωής των μετά τον Βασίλειο αυτοκρατόρων, ο οποίος χαρακτηριζόταν από άσκοπες και υπερβολικά πολυτελείς δαπάνες, οι οποίες συνέτειναν στο να αδειάσουν ταχύτερα τα δημόσια ταμεία, που με τόση επιμέλεια ο αυτοκράτορας Βασίλειος Βουλγαροκτόνος είχε γεμίσει. ⁶

Τέλος σχετικά με τις θρησκευτικές έριδες θα πρέπει να τις εντοπίσουμε μεταξύ του Ορθοδόξου κέντρου και της Μονοφυσιτικής Αρμενίας και Συρίας, στο σχίσμα μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής εκκλησίας, αλλά και στις συνέπειες της εμφύλιας θρησκευτικής διαμάχης, της εικονομαχίας, η οποία ταλάνισε την αυτοκρατορία επί ένα και μισό αιώνα περίπου. Η διαμάχη περιφέρειας και κέντρου δεν οφείλετο και δεν περιοριζότο μόνο σε θρησκευτικά αίτια, αλλά και στην αγανάκτηση των κατοίκων τους εναντίον του κέντρου και των αρχών του, λόγω της αδυναμίας του κέντρου να προστατεύσει τις επαρχίες της περιφέρειας από τις βαρβαρικές επιδρομές, αγανάκτηση που σταδιακά εξελίχθηκε βαθμιαία στην ψυχική και ηθική αποξένωσή τους, κάτι που συνέβαλε σημαντικά, ίσως και

να προκάλεσε τη γρήγορη κατάρρευση της Βυζαντινής κυριαρχίας, στα χρόνια που ακλούθησαν.⁷ Τα προαναφερθέντα είχαν ως συνέπεια την πλήρη παραλυσία της κρατικής μηχανής, τη δραστηκότητα μείωση των αμυντικών δαπανών, που οδήγησε σε πλήρη διάλυση του εθνικού στρατού και στόλου. Από την άλλη πλευρά η όλη κατάσταση έντεχνα καλλιεργούμενη από την πολιτική αριστοκρατία, εκδηλωνόταν με γενικευμένη κοινωνική αποστροφή προς τον πόλεμο και την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος των μαζών για τα κοινά, που έφθανε στα όρια της πλήρους αδιαφορίας. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής, που συνέβαλε όμως στην όλη αυτή κακή κατάσταση της αυτοκρατορίας υπήρξε η παρατηρούμενη σε κάθε περίοδο παρακμής χαρακτηριστική έλλειψη προσωπικοτήτων. Αναφερόμεθα στη λειψανδρία χαρισματικών ηγετών ικανών να αναλάβουν τα ηνία και να βγάλουν την αυτοκρατορία από την δυσχερή κατάσταση που βρισκόταν.

Η όλη κατάσταση, όπως είναι φυσικό προκάλεσε αντίδραση, η οποία δεν άργησε να εκδηλωθεί. Ως πρώτα δείγματα της αντίδρασης αυτής θεωρούνται οι εξεγέρσεις στρατιωτικών ηγετών της περιφέρειας, οι οποίες άρχισαν εκδηλούμενες από το 1042. Οι εξεγέρσεις όμως αυτές δεν πέτυχαν να ανατρέψουν τους αυτοκράτορες της πολιτικής αριστοκρατίας. Η πρώτη σημαντική αντίδραση των υγιών δυνάμεων της Βυζαντινής κοινωνίας, εκδηλώθηκε εναντίον του αυτοκράτορα Μιχαήλ ΣΤ', του Γέροντα(1056-1057), με στάση εναντίον του, με αποτέλεσμα την ανατροπή του και την ανάρρηση στο θρόνο του Ισαάκιου Κομνηνού, ικανότατου στρατηγού, γόνου της μεγάλης οικογένειας των Κομνηνών. Η αποτυχία όμως του Ισαάκιου Κομνηνού να αντιμετωπίσει, τους εξωτερικούς εχθρούς της αυτοκρατορίας, τους εσωτερικούς αντιπάλους του, αλλά και η επισυμβάσα σοβαρή ασθένειά του, οδήγησαν στην παραίτησή του, που μόνο ως ήττα της στρατιωτικής αριστοκρατίας μπορεί να θεωρηθεί. Παρά ταύτα όμως η αντίδραση εξακολουθεί να υποφώσκει και δεν περιορίζεται στους στρατιωτικούς, ώστε να μπορεί κάποιος να ισχυρισθεί ότι αντιδρούν επειδή απώλεσαν την εξουσία και τα προνόμιά τους, αλλά επεκτείνεται και σε άλλους παράγοντες της δημόσιας ζωής και κυρίως στην κοινωνία. Κοινή ήταν πλέον η πεποίθηση ότι έπρεπε να εξευρεθεί ταχέως άνδρας ικανός, με σθένος και δραστήριος, μακράν από τις μικροπολιτικές ίντριγκες της πρωτευούσης, ικανός να ηγηθεί των αυτοκρατορικών δυνάμεων για να βγάλει τελικά την αυτοκρατορία από την κρίση. 8

Η σπουδαιότερη όμως αιτία, που επιτάχυνε και κατέστησε επιτακτική την αλλαγή αυτή οφειλόταν σε μια νέα μείζονα εν δυνάμει απειλή που έκανε την εμφάνισή της στην ανατολή. Και που άκουε στο όνομα Σελτζούκοι Τούρκοι.⁹ Οι Σελτζούκοι, πήραν το όνομά τους από τον αρχηγέτη τους Selchuk, ο οποίος ήκμασε περί τα μέσα του δεκάτου αιώνα, ανήκαν δε στην ευρύτερη εθνολογική οικογένεια των Ογουζίων ή Ούζων(Oghuz, Ghuz) Τούρκων, οι οποίοι ονομάζονται και Τουρκομάνοι.¹⁰ Οι Σελτζούκοι Τούρκοι ήταν εγκατεστημένοι μέχρι τις αρχές του 11ου αιώνα βορείως του κάτω ρου του Ιαξάρτη ποταμού(Συρ Ντάρια), ανατολικά της Κασπίας Θάλασσης. Επρόκειτο για νομαδικό λαό που ζούσε στην περιοχή αυτή, του οποίου οι κύριες πολεμικές αρετές ήταν η τόλμη, το θάρρος και η ικανότητά τους ως ιππείς. Η πρώτη εμφάνιση Σελτζούκων Τούρκων ανατολικά του Ώξου ποταμού(Αμού Ντάρια) χρονολογείται στις αρχές του 11ου αιώνα και προήλθε από πρόσκληση του Γαζνεβίδη Σουλτάνου του Χορασάν(η αρχαία Παρθία) και Ανατολικού Ιράν Μαχμούτ(Mahmud) στον Selchuk¹¹ να αποστείλει ενισχύσεις 3000 ιππέων για να αντιμετωπίσει την απειλή των Σαρακηνών του Αραβικού Χαλιφάτου της Βαγδάτης και των Ινδών της Πενταποταμίας(σημερινό Πακιστάν). Ο Selchuk απεδέχθη την αίτηση του Μαχμούτ, και σε λίγο οι 3000 ιππείς με επικεφαλής τον Τογρούλ Μπέη(Toghru'l Beg)¹², εγγονό του Σελτζούκ, εισήλθαν στο Χορασάν αρχίζοντας έτσι μία νέα σελίδα της παγκόσμιας ιστορίας. Οι ιππείς αυτοί σε λίγα χρόνια και συγκεκριμένα το 1030 μ. Χ. σε μία σπουδαία μάχη που διεξήχθη στις πεδιάδες του Ισπαχάν, κατανίκησαν τον ίδιο τον Μαχμούτ. Οι συνέπειες της μάχης οδήγησαν εντός μικρού χρονικού διαστήματος στην κατάλυση της κυριαρχίας των Γαζναβιδικού κράτους, την επικράτηση των Σελτζούκων Τούρκων και τη μαζική είσοδο πολυαριθμίων άλλων από τις στέπες που ζούσαν μέχρι τότε.

Με τη διάλυση της Γαζναβιδικής αυτοκρατορίας του Χορασάν και του Ανατολικού Ιράν και την επικράτηση των Σελτζούκων Τούρκων ένα γεγονός ιστορικής σημασίας είχε συντελεσθεί.¹³ Η περιοχή αυτή είχε κατακτηθεί από μία νομαδική φυλή, σφριγγηλή, πολυάριθμη, πολεμικά έμπειρη και δραστήρια, η οποία δεν μπορούσε να αρκестθεί στην μόνιμη εγκατάσταση, έστω και σε μία πλούσια

και πολιτισμένη χώρα, όπως η Περσία. Τα μέλη της φυλής αυτής μαθημένα ανά τους αιώνες σε συνεχείς μετακινήσεις ως νομάδες, διεξάγοντες συνεχείς πολέμους για επιβίωση ή ληστεία, ήταν φυσικό να ασφυκτιούν και να ονειρεύονται νέες επιδρομές, νέες νίκες, νέα λάφυρα. Από την άλλη πλευρά, ήταν νεοφώτιστοι και φανατικοί σε μια θρησκεία, το ισλάμ, η οποία επιδοκιμάζει τη βία ως μέσο επικράτησης και διαδόσεώς της (ιερός πόλεμος- Jihad). Έτσι δεν ήταν δύσκολο να αποφασίσουν ότι είχαν την ευκαιρία να συνεχίσουν τις κατακτήσεις του Ισλάμ.¹⁴ Όλα αυτά αναφέρθηκαν για να γίνει σαφές ότι στα ερείπια του σχεδόν διαλυμένου και διεσπασμένου Περσοαραβικού Ισλαμικού κράτους, που όπως ήταν δεν αποτελούσε σημαντική απειλή για την ΒΑ, μια νέα στιβαρή δύναμη αναλάμβανε τα ηνία. Αυτό σήμαινε ότι το σε κακή κατάσταση Ισλάμ, που επί δύο αιώνες εσπαράσσετο από έριδες και εμφυλίους πολέμους και βρισκόταν στα πρόθυρα της καταρρεύσεως, έβρισκε μια νέα δυναμική, η οποία όχι μόνο το έβγαζε από τη δυσχερή θέση που βρισκόταν, αλλά του ξανάδινε την εσωτερική συνοχή και επεκτατική δύναμη των πρώτων χρόνων εμφανίσεώς του.¹⁵

Και ενώ οι προαναφερθείσες μεγάλες εξελίξεις και ανατροπές συνετελούντο στην Ανατολή ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Θ! ο επιλεγόμενος Μονομάχος(1042-1055) διακήρυττε ότι: «ηρεμεί μεν νυν το αντίπαλον, ειρηνεύει δε το υπήκοον, πολλή δε γαλήνη τα Ρωμαίων κατέχει και το ανθέλκον ουδέν εστι τας ημέρας φροντίδας».^{16, 17}

Η γαλήνη όμως ήταν απατηλή και η ηρεμία προσωρινή και απειλείτο σοβαρότατα. Οι πρώτες συντεταγμένες επιδρομές αρχίζουν από το τέλος της δεκαετίας του 1040. ¹⁸ Πρώτα κατελήφθη το Αζερμπαϊτζάν, γεγονός που έφερε τους Σελτζούκους σε επαφή με τις επαρχίες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας Αρμενία και Ιβηρία (σημερινή Γεωργία).

Ακολουθούν συνεχείς επιδρομές των Σελτζούκων κατά της Αρμενίας, και της Ιβηρίας, αρχικά, για να ακολουθήσουν άλλες σε πλουσιότερες βυζαντινές επαρχίες Όλα αυτά επέβαλαν την άμεση αποστολή και τη διαρκή παρουσία ισχυρών δυνάμεων στην περιοχή. Αυτό όμως σήμαινε μεγάλες αμυντικές δαπάνες κάτι που ερχόταν σε αντίθεση με την πολιτική συνεχούς μειώσεώς τους από την κεντρική εξουσία, που το σύνολο σχεδόν των Αυτοκρατόρων εφάρμοζε. Κατ' αυτό τον τρόπο οδηγούμεθα σε συνεχή μείωση της αμυντικής ικανότητας και δυνατότητας των στρατευμάτων της περιοχής, αλλά και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας γενικότερα. Η όλη κατάσταση όπως επισημαίνει ο καθηγητής Ζακυνθινός ήταν συγκεχυμένη, η δε σύγχυση συνεχώς επετεινέτο, λόγω και της επεκτάσεως του μετώπου, από τις επιδρομές των Σελτζούκων. Οι Σελτζούκοι εκμεταλλευόμενοι τη χαλάρωση αυτή της αμυντικής ικανότητας της Αυτοκρατορίας, που από το 1060 επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο, πύκνωσαν τις επιδρομές. Επειδή δε δεν συναντούσαν ουσιαστική αντίδραση, οι επιδρομές άρχισαν να γίνονται περισσότερο τολμηρές και καταστροφικές, μέχρι που κατέληξαν να λάβουν τη μορφή χιονοστιβάδας.¹⁹

Το 1063 πεθαίνει ο Τογρούλ μπέης. Τον διεδέχθη σε ηλικία 33 χρόνων ο ανειμός του Αλπ Αρσλάν, φράση που σημαίνει «Ρωμαλέο Λιοντάρι» ²⁰, γιος του αδελφού του Τογρούλ Τσαγγρή Μπέη. Ο Αλπ Αρσλάν περιγράφεται από το σύνολο των ιστορικών ως μία από τις πλέον ιπποτικές φυσιογνωμίες του Μουσουλμανικού κόσμου. Διεκρίνετο για την εντιμότητα, την ευθύτητα, τη γενναιότητα και τη δικαιοσύνη. Ήταν ικανός ηγήτορας, ιδιοφυής στρατηγός, συνετός, αλλά και τολμηρός όπου και όταν χρειαζόταν. Κυρίως όμως ήταν μία εντόνως ηθική και βαθιά θρησκευόμενη προσωπικότητα.²¹

Την άνοιξη του 1064 ο Αλπ Αρσλάν πραγματοποιεί νέες εισβολές στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και κατέλαβε την πόλη Ανί, την παλαιά πρωτεύουσα της Μεγάλης Αρμενίας, η οποία βρίσκεται πλησίον της Ιβηρίας και του Αζερμπαϊτζάν, με συνέπεια κύματα από χιλιάδες πρόσφυγες να κατακλύσει τις γειτονικές επαρχίες της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μεταδίδοντας τον πανικό και τον τρόμο για τους Σελτζούκους και τα δεινά που υπέστησαν. Τα κύματα αυτά των προσφύγων πέρα από τα πολλά οικονομικά προβλήματα, που δημιούργησε η παρουσία και η ανάγκη ενδιαιτήσεώς τους καταρράκωσαν το ήδη χαμηλό ηθικό των κατοίκων των περιοχών αυτών, κάτι που φάνηκε στις αμέσως επόμενες εισβολές των Σελτζούκων στις περισσότερες των περιοχών αυτών. Ακολουθούν εισβολές-επιδρομές στο εσωτερικό της Αρμενίας, και στα γειτονικά Βυζαντινά θέματα της Χαλδίας, Αρμενειακού, Κολωνείας και Μεσοποταμίας. Η κυρία δράση εκδηλωνόταν κατά μήκος των οχθών του Ευφράτη. Ιδιαίτερώς επλήγησαν οι περί την Κολωνεία και τη Μελιτηνή περιοχές. ²² Κάτι που συνέβαινε για πρώτη φορά από την εμφάνιση των Σελτζούκων. Ο Αλπ Αρσλάν συνέχισε και το 1067

την υλοποίηση του γενικότερου στρατηγικού του σκοπού, δηλαδή την προώθησή του στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και κατά το έτος αυτό. Έτσι επανεληφθησαν οι εισβολές και οι επιδρομές, με αποτέλεσμα να καταληφθεί η Καισάρεια για να ακολουθήσει εισβολή στην Κιλικία και η λεηλασία της πλούσια αυτής περιοχής. Η κεντρική διοίκηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας δεν μπορούσε πλέον να στρουθοκαμηλίζει προσποιούμενη ότι τίποτα δεν συνέβαινε. Αναγκάστηκε εκ των πραγμάτων να συγκροτήσει ισχυρή δύναμη και να την αποστείλει στην περιοχή. Του σώματος αυτού ηγείτο ο Τουρκικής καταγωγής ευγενής, που έχει μείνει γνωστός με το εξελληνισμένο όνομά του Αμερτικής(πιθανό τούρκικο Αμέρ Ταχάς), ο οποίος λόγω δυναστικών αντιζηλιών είχε καταφύγει στη Βυζαντινή αυλή από την εποχή του Κωνσταντίνου Θ! Μονομάχου. Επειδή όμως η κεντρική κυβέρνηση δεν ήταν συνεπής ως προς τις οικονομικές υποχρεώσεις στο προσωπικό του σώματος, ο μεν αρχηγός του αυτομόλησε προς τους συμπατριώτες του, το δε σώμα αυτοδιαλύθηκε.

Στις 21 Μαΐου 1067 πεθαίνει ο Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ι Δούκας και στο θρόνο τον διαδέχθηκε η σύζυγός του Ευδοκία η επιλεγόμενη Μακρεμβολίτισσα. 23 Η Ευδοκία ανέλαβε το θρόνο στο όνομα των ανηλίκων γιων της Μιχαήλ, Ανδρόνικου και Κωνσταντίνου, συγχρόνως όμως τελούσε και η ίδια υπό την επιτήρηση του Καίσαρα Ιωάννη Δούκα, αδελφού του συζύγου της, καθώς και του πολιτικού κόμματος, που κατήυθνε, μέχρι τότε, τις τύχες της αυτοκρατορίας, του οποίου ηγείτο ο γνωστός ιστορικοφιλόσοφος Μιχαήλ Ψελλός.

ΡΩΜΑΝΟΣ Δ! ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Η μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου Δούκα επτάμηνη διακυβέρνηση της Αυτοκρατορίας από την Ευδοκία και τον κουνιάδο της Ιωάννη Δούκα, υπήρξε καταστροφική για την Αυτοκρατορία. Η όλη κατάσταση της Αυτοκρατορίας περιγράφεται πολύ χαρακτηριστικά και παραστατικά από τον Ατταλειάτη με μία φράση του: «ανάγκης πολλής και συγχύσεως εκ των αλλοφύλων εθνών απηνεστάσης επιδρομής της Ρωμαίων συμπεριζούσης...». Ενώ ο Σκυλίτζης περιγράφει εναργώς την αντίδραση της κοινωνίας προ της καταστάσεως αυτής «εξ ανάγκης βασιλέως εδεήθη τα πράγματα δυναμένου αυτά ποσώς καταστήσασί τε και ομλίσαι εν ούτως εναντίοις αυτοίς». Από τις διαπιστώσεις αυτές διαφαίνεται ότι η κοινωνία αντιδρά, προ της καταστάσεως αυτής. Όπως προελέχθη η αντίδραση πράγματι υφίσταται και μεταβάλλεται σταδιακά σε χιονοστιβάδα και εκδηλώνεται με μία φράση-απαίτηση: Να βρεθεί ένας άνδρας ικανός, δυναμικός, δραστήριος με ηγετικές και οργανωτικές ικανότητες, ο οποίος να ανακηρυχθεί αυτοκράτορας και να ηγηθεί αυτοπροσώπως του στρατού προς απόκρουση των θρασυτάτων επιδρομέων. 24 Για το ρόλο αυτό επελέγη ο Ρωμανός Διογένης, γόνος μεγάλης και σπουδαίας οικογένειας της Καππαδοκίας, στην οποία γεννήθηκε περί το 1025, γιος του διαπρεπούς στρατηγού Κωνσταντίνου Διογένους. Από νεαρής ηλικίας διακρίθηκε για την ανδρεία και γενναιότητά του. Κατά τη διάρκεια του πολέμου κατά των Πατινιάγκων (Πετσενέγκων) το 1053, διεκρίθει όλως ιδιαίτερος. Το 1064 επί αυτοκράτορος Κωνσταντίνου Ι Δούκα, διατελών στρατηγός(Δούκας) της Σαρδικής (Σόφιας, Βουλγαρίας) είχε διαπρέψει εκ νέου κατά τον αγώνα κατά των στασιασάντων Πετσενέγκων, τιμηθείς γι' αυτό με το αξίωμα του Βεστάρχη.25

Για τον τρόπο και τη διαδικασία αναρρήσεως στο θρόνο του Ρωμανού Διογένη οι γνώμες των ιστορικών δίστανται. Όποια και να υπήρξαν τα κίνητρα και οι λόγοι των πρωταγωνιστών που επέβαλαν την επιλογή και ανάρρηση στο θρόνο του Ρωμανού Διογένη, είναι βέβαιο ότι η ανάρρηση αυτή υπήρξε λίαν μυθιστορηματική. Η όλη όμως εξιστόρηση της διαδικασίας και της ιστορίας της αναρρήσεως νομίζουμε ότι ανήκει στη σφαίρα λογοτεχνικού πονήματος και όχι ιστορικού, γι' αυτό δεν θα ασχοληθούμε άλλο με αυτή.

Ο Διογένης ανακηρύχθηκε Μάγιστρος και Στρατηλάτης, τίτλοι που του απενεμήθησαν σε πανηγυρική τελετή στην Αγία Σοφία ανήμερα τα Χριστούγεννα του 1067, από την αυτοκράτειρα. 26 Ακολούθως, πάλι με μυθιστορηματικό τρόπο, νύκτα, παντρεύτηκε της Ευδοκία και στέφθηκε αυτοκράτορας την πρωτοχρονιά του 1068.

Ο Ρωμανός Διογένης περιγράφεται ως άνθρωπος φιλόπατρις, ευθύς, δραστήριος, γενναίος, φιλόδοξος, αλαζόνας, αγέρωχος, αδάμαστος και χρηστός, όσο χρηστός μπορούσε να είναι κάποιος στο Βυζάντιο την εποχή εκείνη. Πολλά από αυτά τα χαρακτηριστικά αποδεικνύονταν από τη μέχρι τότε, αλλά και την όλη στάση και συμπεριφορά του, μετά την ανάρρησή του στο Θρόνο. Ο Ρωμανός Διογένης αμέσως σχεδόν μόλις ανήλθε στο θρόνο άρχισε δραστηρίως και δυναμικά να διαχειρίζεται τα της αυτοκρατορίας, αποδεικνύοντας ότι θα κυβερνούσε την αυτοκρατορία με πυγμή και δεν θα ήταν το ανδρείκελο που η αυτοκράτειρα και οι πολιτικοί και λόγιοι θα επιθυμούσαν. Η ενέργειές του

αυτές προκάλεσαν την εχθρότητα των κορυφαίων εκπροσώπων του πολιτικού κατεστημένου Ιωάννη Δούκα και Μιχαήλ Ψελλού.²⁷ Ο Ρωμανός όμως φαίνεται ότι δίστασε να έλθει σε πλήρη ρήξη με τους πολιτικούς, διότι διατήρησε στη θέση του Καίσαρα τον Ιωάννη Δούκα και του αυτοκρατορικού συμβούλου τον Μ. Ψελλό. Η ενέργειά του αυτή επικρίνεται ιδιαίτερα από πολλούς ιστορικούς, με την αιτιολογία ότι έπρεπε να αναλάβει την απόλυτη εξουσία και όχι να αφήσει μέρος της σε πολιτικούς του αντιπάλους, οι οποίοι στην πρώτη ευκαιρία που θα παρουσιαζόταν θα τον ανέτρεπαν, κάτι που δυστυχώς συνέβη, μετά την ήττα του στο Μάντζικερτ.²⁸ Πρώτη φροντίδα του Ρωμανού ήταν, όπως ήταν φυσικό, η αναδιοργάνωση του στρατού και η βελτίωση του όλου αμυντικού συστήματος των επαρχιών. Αυτό για να αντιμετωπίσει άμεσα την απειλή των Σελτζούκων Τούρκων, η οποία κάθε ημέρα που περνούσε γινόταν σοβαρότερη και πιο επικίνδυνη.

Το μεγάλο δίλημμα που τον απασχόλησε και ήταν υπαρκτό, ήταν εάν θα έπρεπε να ολοκληρωθεί η αναδιοργάνωση και η εν γένει προετοιμασία του στρατού και στη συνέχεια να επιχειρήσει εκστρατεία. Οι γνώμες δίστανται. Ο Ψελλός και αρκετοί από τους στρατηγούς, με τους οποίους συνεσκέφθη, του εισηγήθηκαν να μην επιχειρήσει εκστρατεία πριν ολοκληρωθούν οι προετοιμασίες πλήρως.²⁹ Τελικά ο Ρωμανός εκτίμησε, ότι η απειλή των Σελτζούκων Τούρκων έρχοζε άμεσης αντιμετώπισης, διότι κάθε μέρα που διέρεε στοίχιζε στην αυτοκρατορία επιδρομές που σήμαιναν, απώλειες, οικονομική αιμορραγία, πτώση του ηθικού και πολλές άλλες συνέπειες, που θα διογκούντο συνεχώς.³⁰ Πέραν αυτού όμως οι πληροφορίες που έφθαναν στην Κωνσταντινούπολη έφεραν τον Αλπ Αρσλάν να συγκεντρώνει από τον Φθινοπώρου ακόμη του 1067 ισχυρές δυνάμεις στη Βόρεια Αρμενία και κατά μήκος των συνόρων με την αυτοκρατορία.³¹

Μετά την απόφαση αυτή ο Ρωμανός αφοσιώθηκε με ζήλο στην αποστολή αυτή της αναδιοργάνωσης και προετοιμασίας του στρατού. Προηγήθηκε επιθεώρηση των συγκεντρωθέντων στη Βιθυνία και Φρυγία στρατευμάτων από τον αυτοκράτορα. Η κατάσταση που διεπίστωσε ήταν τραγική, το δε θέαμα που αντίκρουσε ο ίδιος και οι συνοδοί του ζοφερό και αποκαρδιωτικό.

Είναι πράγματι λυπηρό πως σε λιγότερο από μισό αιώνα αυτός ο ισχυρός στρατός, που ανέκαθεν αποτελούσε τη σπονδυλική στήλη και την αιχμή του δόρατος της κραταιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, κατήντησε από την εγκληματική αδιαφορία μιας κλίκας ανθρώπων. Πολλοί θα περίμεναν ότι ο Ρωμανός ευρισκόμενος προ αυτής της τραγικής καταστάσεως θα απογοητευόταν και θα εγκατέλειπε την προσπάθεια ή τουλάχιστον θα ανέβαλε την εκστρατεία. Αντίθετα ο Ρωμανός, επιβεβαιώνοντας τον χαρακτήρα του, επιδόθηκε με ακόμη μεγαλύτερο ζήλο και αποφασιστικότητα στην αναδιοργάνωση του στρατού. Πρώτη φροντίδα ήταν να προσκαλέσει νεοσυλλέκτους, τους οποίους αφού γύμνασε ταχύρρυθμα τους ανέμειξε με παλιούς, ενώ συγχρόνως ενίσχυσε ακόμη περισσότερο το στράτευμα με την πρόσληψη ικανών μισθοφόρων. Συγχρόνως τοποθέτησε ικανούς αξιωματικούς στις μονάδες και διαμοίρασε δώρα και προνόμια για να ανυψώσει το ηθικό του στρατεύματος. Παράλληλα έλαβε μέτρα για τον εξοπλισμό του στρατού, την εξόφληση των καθυστερουμένων μισθών του προσωπικού, την επάνοδο της πειθαρχίας και άλλα. Με αυτό τον τρόπο κατόρθωσε σε διάστημα μικρότερο των τριών μηνών να συγκροτήσει από μηδενική βάση ένα σχετικά αξιόμαχο στρατό από 35.000 στρατιώτες.³²

Αμέσως μετά (εντός του 1068 μ.Χ.) και πριν ακόμη ολοκληρωθούν τα μέτρα αυτά, αλλά και πριν σταθεροποιηθεί πλήρως στην εξουσία, ηγήθηκε εκστρατείας κατά των Σελτζούκων Τούρκων στη Μικρά Ασία. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας αυτής, κινήθηκε προς Φρυγία - Σεβάστεια - Τεφρική - Κιλικία - Καππαδοκία, απώθησε τους Σελτζούκους εισβολείς, απαλλάσσοντας έτσι τις περιοχές αυτές από αυτούς, χωρίς όμως να καταστρέψει τον αντίπαλο, ο οποίος αποσύρθηκε στο εσωτερικό της χώρας του. Το 1069, ο Ρωμανός Διογένης, επανέλαβε τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις προς τις περιοχές του Δορυλαίου (σημερινό Εσκί Σεχίρ), Καισαρείας, Καππαδοκίας, Ευφράτη, Αρμενίας, Πόντου, επιστρέφοντας με το στρατό του στην Κιλικία. Κατά τις επιχειρήσεις αυτές, ο Ρ. Διογένης, κατόρθωσε μεν και πάλι να απαλλάξει ευρείες περιοχές της αυτοκρατορίας από τους Σελτζούκους, χωρίς όμως να καταφέρει αποφασιστικό εναντίον τους πλήγμα.

Εάν θελήσουμε εν είδη συμπερασμάτων να κωδικοποιήσουμε τα αποτελέσματα των δύο πρώτων εκστρατειών της υπό το Ρωμανό Διογένη Βυζαντινής στρατιάς, νομίζουμε ότι θα ήταν σκόπιμο να αρρυσθούμε τη γνώμη ενός από τους πολιτικούς αντιπάλους του Ρωμανού και συγκεκριμένα του πολύ Μιχαήλ Ψελλού. Να τι λέγει λοιπόν ο Μ. Ψελλός: «Εγεγόνει δε ουδ' ο δεύτερος αυτό πόλεμος έχων

τι του πρότερον πλέον, αλλ' εν ίση τη στάθμη και πάντη ισόρροπος»³³. Με άλλα λόγια ο Ψελλός λέει αυτό που αναφέραμε παραπάνω και οι περισσότεροι των ιστορικών της εποχής, αλλά και επομένων χρόνων αναφέρουν. Δηλαδή μετά από τις δύο συγκρούσεις με του νομάδες της σφριγηλής νέας και ισχυρής αυτοκρατορίας της κεντρικής Ασίας: ούτε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία είχε επιτύχει να επιφέρει συντριπτικό πλήγμα κατά των Σελτζούκων, αλλ' ούτε και οι Σελτζούκοι είχαν, παρά τις συνεχείς επιδρομές τους και τις συμφορές που αυτές προκαλούσαν στις επαρχίες της Αυτοκρατορίας, κατορθώσει να διασπάσουν οριστικά την άμυνά της, ώστε να περιέλθει σταδιακά η όλη περιοχή της Ανατολίας υπό τον έλεγχό τους. 34η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται και από την αντίδραση του Αλπ Αρσλάν, ο οποίος αναγκάστηκε να τροποποιήσει τη μέχρι τότε τακτική του. Συγκεκριμένα το 1071 δεν περιορίζεται στη μέχρι τότε εφαρμοζόμενη τακτική των καταδρομικών επιδρομών (μια μορφή ανταρτοπολέμου) κατά των επαρχιών της αυτοκρατορίας και την εν συνεχεία απόσυρσή τους από τις επαρχίες αυτές, αλλά πλέον αποφασίζει να καταλάβει μόνιμες ισχυρές στρατηγικά και τακτικά θέσεις (φρούρια, διαβάσεις, στενωπούς, πόλεις κ). Με την τακτική αυτή επιδιώκει τη σταδιακή αποστέρηση της αυτοκρατορίας από τις σημαντικές αυτές θέσεις, μειώνοντας έτσι την αμυντική ικανότητά της, ενώ συγχρόνως επαυξάνει τη δική του επιθετική ικανότητα με την κατοχή αυτών των θέσεων.

Δεν χωρεί όμως αμφιβολία ότι οι επιτυχίες της Βυζαντινής Στρατιάς και του ιδίου του Ρωμανού προσωπικά στο πεδίο της μάχης είχαν εμπνεύσει τρόμο και φόβο στον αντίπαλο. Όπως αναφέρει ο Καραγιαννόπουλος «το όνομά του (σ.σ. Ρωμανού) άρχισε να εμπνέει τρόμο στον εχθρό και δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι επιδρομείς, και μόνο στο άκουσμα ότι ο αυτοκράτορας έρχεται, εγκατέλειπαν τα πάντα για να επιστρέψουν στα ορμητήριά τους πέρα από τα σύνορα». ³⁵ Οι δύο όμως εκστρατείες είχαν σημαντικές επιπτώσεις και στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, κυρίως όσον αφορά στην αποδοχή και το κύρος του νέου αυτοκράτορα στην κοινή γνώμη. Παρά όμως την αποδοχή και το κύρος που απέκτησε ο Ρωμανός από τις δυο αυτές εκστρατείες δεν τόλμησε να απαλλαγεί άμεσα, οριστικά και με δραστικό τρόπο από τους πολιτικούς αντιπάλους του. Μόνο λίγο πριν από την έναρξη της τρίτης εκστρατείας προέβη σε δύο σημαντικές πολιτικές ενέργειες για να καλύψει πολιτικά τα νώτα του. Πρώτο εξόρισε τον κύριο πολιτικό του αντίπαλο τον Καίσαρα Ιωάννη Δούκα στη Βιθυνία της Μ. Ασίας και δεύτερο συμφιλίωσε με την Αυτοκράτειρα Ευδοκία.

Η εκστρατεία αυτή των Βυζαντινών με επικεφαλής τον αυτοκράτορα άρχισε στις 13 Μαρτίου του 1071. Σύμφωνα με αρκετούς ιστορικούς η ημέρα αυτή συνέπιπτε με τη μεγάλη εορτή της Χριστιανοσύνης, την Κυριακή της Ορθοδοξίας.³⁶⁻³⁷ Ο Ρωμανός Διογένης επικεφαλής του στρατού του ξεκίνησε για τη Μικρά Ασία, αποφασισμένος αυτή τη φορά να συναντήσει τον κύριο όγκο του αντιπάλου του και να τον συντρίψει, διότι είχε ήδη αντιληφθεί ότι έπρεπε πλέον να καταφέρει αποφασιστικό πλήγμα κατά του αντιπάλου στρατού, σε μάχη εκ παρατάξεως, διότι μόνο έτσι μπορούσε να εξουδετερώσει τον «ανταρτοπολέμο» των Σελτζούκων, γι' αυτό και απετέλεσε ΑΝΣΚ της εκστρατείας αυτής. Ως εδαφικός χώρος για την επίτευξη του σκοπού αυτού επελέγη η μακρινή Αρμενία, η οποία αποτελούσε κύρια βάση εξορμήσεως των Σελτζούκων για τις επιδρομές τους κατά της Αυτοκρατορίας.

Όταν ο αυτοκράτορας και ο στρατός του έφθασαν στο θέμα του Χαρσιανού στην περιφέρεια της Καισαρείας, συγκάλωσε πολεμικό συμβούλιο με σκοπό να αποφασισθεί ο περαιτέρω τρόπος ενεργείας. Τελικά επεκράτησε η αρχική απόφαση, λόγω των μεγάλων στρατηγικών πλεονεκτημάτων που η ευτυχής κατάληξη της θα προσέδιδε στην αυτοκρατορία, αλλά και θα δικαιολογούσε την ανάληψη της πολυέσοδης μεγάλης αυτής εκστρατείας. Συγχρόνως θα καθιέρωνε την απόλυτη κυριαρχία του Ρωμανού στο θρόνο. Ενώ η άλλη ήταν αμφιβόλου αποτελέσματος.

Μετά την τελική απόφαση η στρατιά, χωρίς είναι αλήθεια να επιταχύνει ιδιαίτερα, κινήθηκε και έφθασε στην Θεοδοσιούποληξ (Ερζερούμ), που την απάλλαξε από τους επιδρομείς. Στη περιοχή αυτή άρχισαν οι προετοιμασίες για την τελική φάση της επιχειρήσεως, κυρίως από πλευράς Διοικητικής Μεριμνης και τελικής στρατηγικής συγκεντρώσεως.³⁸ Η κίνηση προς Αρμενία και δη προς Χλιάτ και Μάντζικερτ συνεχίζεται στις αρχές Ιουνίου 1071. Για να συμπληρώσει τις προμήθειές του από επιτόπιους πόρους, και να τους στερήσει παράλληλα από τον αντίπαλο, ο Ρωμανός προαπέστειλε δύο τμήματα δύναμης 14.000 και 3.000 μισθοφόρων, ως εμπροσθοφυλακή και για να λεηλατήσουν τις περί το Μάντζικερτ και Χλιάτ περιοχές.³⁹ Η κίνηση αυτή επιτυχής μεν από απόψεως ασφαλείας της

προελάσεως και Διοικητικής Μεριμνης, είχε όμως ως συνέπεια να απολέσει η Βυζαντινή στρατιά το στοιχείο του αιφνιδιασμού, διότι από το τέλος Ιουνίου η φρουρά του Χλίας ενημερώνει τον Αλπ Αρσλάν περί της εμφανίσεως Βυζαντινών στρατευμάτων στην περιοχή. Σε κάθε όμως περίπτωση ο αιφνιδιασμός του Σελτζούκου Σουλτάνου, ο οποίος διεξήγαγε επιχειρήσεις στη Συρία εναντίον του Αραβικού Χαλιφάτου, υπήρξε πλήρης. Φαίνεται ότι είχε πέσει έξω στις εκτιμήσεις του για τα σχέδια και τις δυνατότητες του Βυζαντινού στρατού. Ο Αλπ Αρσλάν διέκοψε αμέσως τις επιχειρήσεις που διεξήγαγε στη Συρία και έσπευσε κατά των Βυζαντινών στην Αρμενία. Γεγονός που επιβεβαιώνει την ορθότητα των εκτιμήσεων του Ρωμανού για τη στρατηγική σημασία, που είχε για τον Αλπ Αρσλάν η Αρμενία. Κατά την κίνηση αυτή ο Σελτζούκος Σουλτάνος επέτυχε άθλο, διότι κατόρθωσε να διανύσει την απόσταση Ιεράπολη-Μάντζικερτ μήκους 1800 περίπου χιλιομέτρων σε ένα μήνα διανύοντας κατά μέσον όρο εξήντα χιλιόμετρα ημερησίως. Ο άθλος αυτός ήταν κάτι που και ο Ρωμανός θεωρούσε αδύνατο να επιτευχθεί. Έτσι ενώ είχε ενημερωθεί από τον Βυζαντινό βεστάρχη της Συρίας Λέοντα Διαβατηνό για την κίνηση του Αλπ Αρσλάν, δεν ανέμενε την άφιξή του ενωρίτερα του τέλους Αυγούστου στην περιοχή.⁴⁰ Οι μετέπειτα κινήσεις, δυστυχώς γι' αυτόν, επιβεβαιώνουν την λανθασμένη αυτή εκτίμηση.⁴¹ Συγκεκριμένα, μόλις ο Ρωμανός έφθασε στο Μάντζικερτ, μεταξύ 15-19 Αυγούστου, προέβη σε μοιραία όπως αποδείχθη εκ των υστέρων ενέργεια. Απέσπασε δηλαδή από τη στρατιά ένα ακόμη σημαντικό τμήμα συνολικής δυνάμεως 10.000 ανδρών, εμπείρων ιππέων κυρίως, υπό τον ικανό Ίβηρα στρατηγό Ιωσήφ Τραχανειώτη ή Τραχανειώτη,⁴² προς ενίσχυση της σημαντικής δυνάμεως μισθοφόρων που είχε ήδη προαποσταλεί ως εμπροσθοφυλακή για λεηλασία για να πολιορκήσουν από κοινού το Χλίας αυτή τη φορά.

Η ενέργεια αυτή αποτελεί σύμφωνα με την άποψη του συνόλου των ιστορικών και αναλυτών, της εποχής και των μετέπειτα, σημαντικό στρατηγικό και τακτικό σφάλμα. Αυτό διότι ενώ ο Ρωμανός ανέμενε την αποφασιστική μάχη, την οποίαν εναγωνίως επιζητούσε, και συγχρόνως γνώριζε ότι ο αντίπαλός του εκινείτο προς συνάντησή σου, αποφασίζει να εξασθενήσει τις δυνάμεις από τις οποίες προσδοκούσε το αποφασιστικό αποτέλεσμα για να ενισχύσει τη δευτερεύουσα, θα λέγαμε με τη σύγχρονη στρατιωτική ορολογία, προσπάθεια. Παράλληλα από ότι καθίσταται σαφές ο Ρωμανός δεν είχε λάβει όλα τα αναγκαία και κατάλληλα μέτρα ασφαλείας της στρατιάς, με αποστολή αναγνωριστικών τμημάτων ή τουλάχιστον προκαλυπτικών τμημάτων προς τις πιθανές κατευθύνσεις που αναμενόταν ο αντίπαλος. Στο μεταξύ η φρουρά του Μάντζικερτ παραδόθηκε στο Ρωμανό, μετά από σύντομη πολιορκία και αγώνα.

. Εκεί, ο αυτοκράτορας έλαβε μια πληροφορία ότι ο Αλπ Αρσλάν υποχώρησε σε βάθος προς Βαβυλώνα. Ο αυτοκράτορας θεώρησε την πληροφορία αυτή ακριβή και χωρίς να την επιβεβαιώσει, αποφάσισε να συνεχίσει την προέλασή του, ως η επαφή να ήταν μεμακρυσμένη, δηλαδή χωρίς αυξημένα μέτρα ασφαλείας και εκπομπή τμημάτων αναγνωρίσεως.

Στην πραγματικότητα όπως προελέχθη συνέβαινε το ακριβώς αντίθετο. Ο Αλπ Αρσλάν, ήταν κυριολεκτικά δίπλα από τον Βυζαντινό στρατό, αιφνιδιάζοντας πλήρως τον Ρωμανό Διογένη. Ο Ρωμανός Διογένης αιφνιδιάστηκε μεν, με αυτή την εξέλιξη, αλλά αντέδρασε ταχέως. Έστειλε αγγελιαφόρους για να ειδοποιήσουν τους στρατηγούς Ουρσέλιο και Τραχανειώτη να σπεύσουν προς συνάντησή του. Για άγνωστους όμως λόγους οι δυο στρατηγοί αρνήθηκαν ή καθυστέρησαν την επιστροφή τους με συνέπεια ο Αυτοκράτορας να στερηθεί της παρουσίας σημαντικού μέρους του στρατού του. Ο Ρωμανός μόλις διαπίστωσε την αδικαιολόγητη καθυστέρηση της αφίξεώς τους, αποφάσισε να επιτεθεί με τις διατιθέμενες δυνάμεις του, οι οποίες σημειωτέον είχαν ελαττωθεί, λόγω αυτομολίας αριθμού Ούζων ιππέων.

ΔΥΝΑΜΗ-ΣΥΝΘΕΣΗ-ΔΙΑΤΑΞΗ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ

Βυζαντινοί

Ο στρατός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αποτελείτο από Έλληνες εκ Μ. Ασίας, Μακεδονίας και Αρμενίας και μισθοφόρους, όπως Ρώσους, Χαζάρους, Τούρκους (Ούζους και Πατζινάκους), Σλάβους και Φράγγους. Η συνολική δύναμη των Βυζαντινών ανήρχετο σε 100.000 άνδρες. Όπως προαναφέρθηκε στη μάχη δεν συμμετείχε το σύνολο της δυνάμεως, διότι τα τμήματα των στρατηγών Ουρσελίου και Τραχανιώτη δεν κινήθηκαν προς ενίσχυση του Διογένη για αγνώστους λόγους.

Η διάταξη του αυτοκρατορικού στρατού, ήταν η εξής : Στο Κέντρο είχαν παραταχθεί τα καλύτερα τμήματα Ιππικού και Πεζικού από την Καππαδοκία και Αρμενία. Στα δύο άκρα είχαν παραταχθεί τμήματα ιππικού συνιστάμενα από Ούζους και Πατζινάκες μισθοφόρους καλυπτόμενα από τμήματα Πεζικού. Ως εφεδρεία είχαν ταχθεί τμήματα Πεζικού και Ιππικού με διοικητή τον Ανδρόνικο Δούκα, γιο του μεγαλύτερου πολιτικού και όχι μόνο, αντιπάλου του Ρωμανού Διογένη, Ιωάννη Δούκα, ο οποίος συμπεριλαμβανόταν και στους διεκδικητές του θρόνου. Λοιπά, ως σχεδιάγραμμα 32.

Ως συμπέρασμα θα μπορούσε να αναφερθεί, ότι το στράτευμα του Ρωμανού Διογένη χαρακτηρίζαν η έλλειψη συνοχής και ομοιογενείας.

Σελτζούκοι Τούρκοι

Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ακριβή δύναμη του στρατού των Σελτζούκων Τούρκων. Πάντως θα πρέπει η δύναμή τους να ήταν περίπου όση και η παρατακτή δύναμη των Βυζαντινών (30-35000 άνδρες). Ο Αρπ Αρσλαν είχε παρατάξει ισχυρές δυνάμεις ιππικού στα άκρα και ως εφεδρεία και δυνάμεις πεζικού στο Κέντρο. Λοιπά ως σχεδιάγραμμα.

Για τα σχέδια των αντιπάλων δεν υπάρχουν ιστορικά στοιχεία. Σύμφωνα όμως με την εφαρμοζόμενη τακτική των δύο αντιπάλων και στοιχεία της διεξαγωγής της μάχης, είναι δυνατή η διακρίβωση της σχεδιάσεως των αντιπάλων. Έτσι, ο μιν Ρωμανός επεδίωκε τη νίκη με ορμητική επίθεση και αποφασιστικότητα εφ' ολοκλήρου του μετώπου με προσπάθεια υπερκεράσεως από τα άκρα με το ιππικό, ενώ το κέντρο θα απασχολούσε τον αντίπαλο και θα αμυνόταν σε περίπτωση επιθέσεώς του. Από την πλευρά του ο Αλπ Αρσλαν προέβλεπε αρχικά υποχώρηση σε αρκετό βάθος επί του πεδίου της μάχης, στη συνέχεια άμυνα και εφ' όσον παρουσιάζετο κατάλληλη ευκαιρία, επιθετική επιστροφή με το ιππικό των άκρων και της εφεδρείας, με σκοπό την κύκλωση του αντιπάλου.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΕΔΙΟΥ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Το Μάντζικερτ (σήμερα ονομάζεται Μαλασκέρτ), ήταν αρχαία πόλη κειμένη βορείως της λίμνης ΒΑΝ και βρίσκεται στο τμήμα της Αρμενίας που τελεί υπό τουρκική κυριαρχία. Ήταν οχυρά πόλη και βρισκόταν επί οροπεδίου ύψους 1500 μέτρων περίπου. Επομένως η περιοχή που διεξήχθη η μάχη ήταν ευρύς πεδινός χώρος.

Τέλος, η λίμνη ΒΑΝ είναι η λίμνη Θωσπίτης ή Αρσίσσα κατά την αρχαιότητα, Αρσκήνη κατά τη ρωμαϊκή εποχή ή Τζοβ Βανού κατά τους Αρμενίους. Πρόκειται για αλμυρή λίμνη που βρίσκεται επί του οροπεδίου και έχει βάθος 100 μέτρα περίπου.

ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Η μάχη αρχίζει την 26 Αυγούστου 1071 με το Ρωμανό Διογένη να επιτίθεται με ορμή και αποφασιστικότητα. Οι Σελτζούκοι υιοθετώντας την τακτική τους, υποχωρούν συμπυκνωμένοι, βάσει σχεδίου. Από την πλευρά του ο Ρωμανός επιζητούσε την στενή εμπλοκή του ιππικού των Σελτζούκων και την καταστροφή του από τους ισχυρότερα και βαρύτερα εξοπλισμένους ιππείς και πεζούς του.

Επί ένα πεντάωρο φαίνεται ότι η μάχη ήταν αμφίροπος. Και οι δύο αντίπαλοι κατόρθωναν να επιτυγχάνουν τους στόχους τους. Γύρω στις 7 μμ όμως παρουσιάστηκαν ενδείξεις χαλαρώσεως της αντιδράσεως των Σελτζουκικών δυνάμεων, αφού παρουσιάστηκε αθρόα διαρροή στις τάξεις τους, σύμφωνα με τους Ατταλειάτη και τον χρονικογράφο Ματθαίο της Εδέσσης. Το μείζον όμως των Σελτζούκων μαχητών φαίνεται ότι είχε ήδη διαρρεύσει πίσω από το όρος Σουφάν. Ενώ τα πρώτα

σημεία κάμψεως της αμυντικής ισχύος των Σελτζούκων είναι ορατά και η μάχη βρίσκεται σε κρίσιμη καμπή, με τη νίκη να αρχίζει να κλίνει προς την πλευρά του Ρωμανού Διογένη και των Βυζαντινών, συμβαίνουν γεγονότα μη αναμενόμενα, τα οποία ανέτρεψαν τη ροή της μάχης. Την ώρα αυτή ο Ρωμανός διατάσσει τη διακοπή της επιθέσεως και την αναστροφή της στρατιάς προς το στρατόπεδο. Για τους λόγους που οδήγησαν το Ρωμανό στην απόφαση αυτή, οι γνώμες των ιστορικών και αναλυτών δίστανται. Άλλοι θεωρούν την ενέργεια αυτή άστοχο και αδικαιολόγητη, ενώ άλλοι, οι περισσότεροι, την θεωρούν, απόρροια της απομακρύνσεως της επιτιθεμένης στρατιάς από τη βάση της, γεγονός που ενείχε τον κίνδυνο αποκοπής της από ενδεχόμενη αντεπίθεση των δυνάμεων του Αλπ Αρσλάν.⁴³ Ανεξάρτητα όμως από τους λόγους που ώθησαν τον αυτοκράτορα να λάβει την απόφαση αυτή, οι εξ' αυτής συνέπειες υπήρξαν σημαντικές για την έκβαση της μάχης αλλά και δραματικές και καταστροφικές για τη Αυτοκρατορία και τον ίδιο το Ρωμανό. Συγκεκριμένα ενώ η εμπροσθοφυλακή εξετέλεσε την ενέργεια αναστροφής κατά τρόπο άψογο και επιτυχή, δεν συνέβη το ίδιο και με την οπισθοφυλακή. Εκεί, επειδή δεν υπήρχε άμεση και οπτική επαφή με το πεδίο της μάχης, εξέλαβαν την μετακίνηση της βασιλικής σημαίας λαβάρου και την οπισθοχώρηση και αναστροφή της στρατιάς, ως αποτέλεσμα δυσμενούς εξελίξεως της μάχης από ξαφνική εχθρική αντεπίθεση. Υπενθυμίζεται ότι η σηματοδοσία, στην οποία συμπεριλαμβανόταν και η θέση των λαβάρων, αποτελούσε την εποχή εκείνη βασικό μέσο επικοινωνιών για τη διαβίβαση διαταγών. Την εσφαλμένη αυτή εντύπωση εκμεταλλεύθηκε, ή κατά τους περισσότερους εκ των ιστορικών διαμόρφωσε και διέδωσε ο ίδιος ο διοικητής της οπισθοφυλακής Ανδρόνικος Δούκας. Αυτός σύμφωνα με τον Ατταλειάτη περιέτρεχε έφιππος τις τάξεις της οπισθοφυλακής και διέδιδε τη ψευδή φήμη περί της ήττας της εμπροσθοφυλακής και του θανάτου του αυτοκράτορα. ⁴⁴ Ακολούθως αυτός ο ίδιος ο διοικητής και οι λοιποί πολιτικοί του φίλοι που είχαν τοποθετηθεί ως αξιωματικοί στην οπισθοφυλακή, στράφηκαν προς τα οπίσω με καλπασμό, παρασύροντας το σύνολο της οπισθοφυλακής σε άτακτη φυγή, διασπείροντας τον πανικό σε όλα τα τμήματα. Ο Ρωμανός όταν διαπίστωσε την άνευ λόγου και αιτίας φυγή και στην ουσία διάλυση της οπισθοφυλακής, διέταξε, μάλλον εσφαλμένα όπως αποδείχθηκε, την εμπροσθοφυλακή να ανακόψει την υποχωρητική κίνησή της για να αντιμετωπίσει τυχόν και πολύ πιθανή αντεπίθεση του εχθρού. Συγχρόνως διέταξε, χωρίς η διαταγή του αυτή να εκτελεσθεί ποτέ, την οπισθοφυλακή να πράξει το ίδιο. Ο Αλπ Αρσλάν αφού διαπίστωσε την αυτοδιάσπαση της Βυζαντινής στρατιάς, διέταξε την εφεδρεία του αρχικά και τις λοιπές δυνάμεις του μετά την ανασυγκρότησή τους από την υποχώρηση λόγω της αρχικής Βυζαντινής επίθεσης και επιτυχούς προώθησης, να επιτεθούν κατά των Βυζαντινών με επιδίωξη να αποκόψουν το υπό τον αυτοκράτορα κέντρο της παρατάξεώς του από τις πτέρυγες. Με την έναρξη της αντεπιθέσεως η τύχη της Βυζαντινής στρατιάς ήταν προδιαγεγραμμένη. Εφόσον δεν υπήρχε οπισθοφυλακή για να την καλύπτει από τα νότια, η κύκλωση και καταστροφή της ήταν δεδομένη και αναπότρεπτη. Αρχής γενομένης από τη δεξιά πτέρυγα των Αρμενίων και Ιβήρων. Αυτοί ήταν οι πρώτοι που ανετράπησαν και στην ουσία ετράπησαν σε φυγή. Ακολούθησε η αριστερή πτέρυγα, η οποία στην προσπάθειά της να διασπάσει τον κλοιό των Σελτζούκων που είχαν επιτύχει στο κέντρο της παρατάξεως, δέχθηκε επίθεση από τα νότια. Αφού με τέτοια ευκολία οι επιτιθέμενοι απαλλάχθηκαν από τις πτέρυγες, ήταν πλέον θέμα χρόνου οι 30000 περίπου Σελτζούκοι να υπερισχύσουν των 15000 περικυκλωμένων από παντού Βυζαντινών του υπό τον αυτοκράτορα κέντρου. Ήταν και το μοναδικό τμήμα του Βυζαντινού Στρατού που με απόλυτη τάξη και πειθαρχία, εφάρμοσε την ενδεδειγμένη τακτική, δηλαδή τη συγκρότηση τετραγώνου, και απέκρουε επιτυχώς τις αλληπάλληλες εχθρικές επιθέσεις. Ο ίδιος ο Ρωμανός μάχεται, σύμφωνα με τις περιγραφές των συγχρόνων του χρονικογράφων και ιστορικών, όπως οι Ατταλειάτης, Βρυένιος, Ματθαίος κ.α. σαν λιοντάρι, στην πρώτη γραμμή. Ο αγώνας όμως ήταν άνισος και το τέλος προδιαγεγραμμένο, εφόσον δεν ενισχύοντο οι μαχόμενες δυνάμεις. Με την πάροδο του χρόνου το θάρρος εγκαταλείπει τους Καπαδόκες και τους άλλους μαχητές του Βυζαντινού κέντρου. Οι περιγραφές των ιστορικών συμφωνούν στο ότι ο Ρωμανός πολέμησε αδιάκοπα μέχρι που πληγώθηκε ο ίππος του και κατά τον ιστορικό Βρυένιο και ο ίδιος στο χέρι. Τότε η ηρωική φρουρά του των Βαράγγων τον περιέβαλε και τον προστάτησε, μέχρις ότου πλέον τα πάντα χάθηκαν. Μετά από την συντριβή της Βυζαντινής στρατιάς οι Σελτζούκοι επέδραμαν στο στρατόπεδο των Βυζαντινών, το οποίο λεηλάτησαν. Όταν οι Σελτζούκοι στρατιώτες που συνέλαβαν τον Ρωμανό Διογένη παρουσίασαν τον αυτοκράτορα αλυσοδεμένο μπροστά στο νικητή Σουλτάνο Αλπ Αρσλάν, αυτός δυσπιστούσε άν

πράγματι είχε συλλάβει τον αυτοκράτορα. Όταν όμως βεβαιώθηκε περί αυτού, όπως αναφέρει ο Βρυνένιος, φέρθηκε γενναίως στον Ρωμανό με τρόπο που άρμοζε σε αυτοκράτορα.

Αποτέλεσμα της μάχης ήταν ο Ρωμανός Διογένης να αναγκασθεί να υπογράψει συνθήκη ειρήνης, φιλίας και συμμαχίας με τον Αρσλάν, η οποία προέβλεπε την απελευθέρωση όλων των Βυζαντινών αιχμαλώτων της μάχης, συμπεριλαμβανομένου και του αυτοκράτορα. Επίσης να διατηρήσουν οι δύο πλευρές τα εδάφη που κατείχαν προ της μάχης. Ο Τούρκος σουλτάνος διαβεβαίωσε τον αυτοκράτορα ότι θα κατέβαλε, κάθε προσπάθεια προς τους υποτελείς του ώστε να σταματήσουν οι επιδρομές στις Ανατολικές επαρχίες της Μ. Ασίας. Η συνθήκη προέβλεπε να πληρώνει το Βυζάντιο ετήσιο φόρο στο σουλτάνο και ένα εφ' άπαξ ποσό ως λύτρα για την προσωπική του ελευθερία. Μετά την υπογραφή της συνθήκης, ο Ρωμανός Διογένης αφέθηκε ελεύθερος και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη. Όπως προαναφέρθηκε, καθ'οδόν ευρισκόμενος, ανετράπη από το θρόνο.

Ο νέος αυτοκράτορας Μιχαήλ Ζ' Δούκας (1071 - 1078 μ.Χ.), ο επιλεγόμενος Παραπινάκης δεν ανεγνώρισε τη συνθήκη του προκατόχου του με τον Αλπ Αρσλάν. Έτσι και ο σουλτάνος "αποδεσμεύτηκε" από τη συμβατική του υποχρέωση να φροντίζει να μη γίνονται επιδρομές Τούρκων στις Μικρασιατικές επαρχίες. Κατόπιν αυτού, οι επιδρομές θα επαναληφθούν και σε πολύ σύντομο χρόνο (10 - 15 χρόνια) οι Τούρκοι θα καταλάβουν τη Μ. Ασία και θα πετύχουν σε πολύ μικρό διάστημα ότι δεν επέτυχαν οι Άραβες σε τρεις αιώνες.

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΉΤΤΑΣ-ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ήττα στη μάχη του Μάντζικερτ υπήρξε από τις σημαντικότερες της ιστορίας της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο ένα από τα σπουδαιότερα και δραματικότερα της Ευρωπαϊκής ιστορίας 45. Και τούτο διότι άνοιξε πλέον τις θύρες για την κατάληψη της Βυζαντινής ανατολής. Η ήττα αυτή θεωρείται από πολλούς ιστορικούς ως η αρχή του τέλους της Βυζαντινής κυριαρχίας στην Μικρά Ασία και μακροπρόθεσμα του τέλους της αυτοκρατορίας. Ο ιστορικός A. Gfroerer στο έργο του «Byzantinische Geschichten» αναφέρει ότι μετά από αυτή τη μάχη το κράτος του Βυζαντίου περιήλθε στα χέρια των Τούρκων, ενώ άλλος, ο Gelzer, ονομάζει τη μάχη «θανάσιμη στιγμή για τη μεγάλη Βυζαντινή αυτοκρατορία... αν και οι συνέπειές της, με όλες τις τρομερές τους πλευρές, δεν έγιναν αισθητές αμέσως, το Ανατολικό τμήμα της Μικράς Ασίας, η Αρμενία και η Καππαδοκία-οι επαρχίες, από τις οποίες προήλθαν τόσο περίφημοι αυτοκράτορες και πολεμιστές και που αποτελούσαν την κύρια δύναμη της Αυτοκρατορίας-χάθηκαν για πάντα, ενώ οι Τούρκοι άπλωσαν τις νομαδικές τους σκηνές επάνω στα ερείπια της αρχαίας Ρωμαϊκής δόξας. Το λίκνο του πολιτισμού έγινε βορά του Ισλαμικού Βαρβαρισμού και της τελείας κτηνωδίας». Το περίεργο είναι ότι αυτές καθ' εαυτές οι στρατιωτικές συνέπειες δεν ήταν δραματικές και ανυπέβλητες, ούτε έδιναν την εντύπωση της εθνικής καταστροφής. Αυτό διότι οι δυνάμεις του Ουρσέλιου και Ταρχανιώτη (27000 άνδρες), ήταν άθικτες, ενώ πολλοί από τους λοιπούς διασώθηκαν ως φυγάδες, και ως εκ τούτου εύκολα μπορούσαν να συγκεντρωθούν, να ανασυνταχθούν και ανασυγκροτηθεί έτσι η Βυζαντινή στρατιά. Οι κύριες και δραματικές, όπως απεδείχθη ιστορικά συνέπειες, επήλθαν από την αιχμαλωσία αρχικά και στην ανατροπή, στη συνέχεια, του αυτοκράτορα Ρωμανού Διογένη, ύστερα από την επακολουθήσασα εμφύλια σύρραξη. Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι για πρώτη φορά σε όλη την μακραίωνα ιστορική διαδρομή της αυτοκρατορίας συλλαμβάνεται αιχμάλωτος ο Βυζαντινός Αυτοκράτορας. Νομίζουμε ότι η ιστορικός Αικ. Χρυσικοπούλου στο μνημονευόμενο έργο της: «Η Βυζαντινή Ιστορία», αποδίδει κατά τρόπο απόλυτο τις συνέπειες της αιχμαλωσίας του αυτοκράτορα και της ανατροπής του αναφέροντας: «το συντριπτικό ηθικώς και πολιτικώς ήταν η αιχμαλωσία του αυτοκράτορος. Η εθνική καταστροφή ακολούθησε όχι γιατί χάθηκε μια μάχη στις εσχατιές του κράτους-και στο παρελθόν είχαν χαθεί μάχες μέσα στην καρδιά της αυτοκρατορίας-αλλά γιατί άρχισε εμφύλιος πόλεμος και συνεχίστηκε η εσωτερική διαμάχη, που τις τελευταίες δεκαετίες δυναμίτιζε την ομαλότητα και μεθόδευε απερίσκεπτα την στρατιωτική αποδυνάμωση του Βυζαντίου». 46 Με την άποψη αυτή συμφωνεί το σύνολο σχεδόν των ιστορικών, πολλοί από τους οποίους θεωρούν την ανατροπή του αυτοκράτορα Ρωμανού Διογένη ως έσχατη προδοσία, χαρακτηρισμός που δεν απέχει της πραγματικότητας και με τον οποίο συμφωνούμε απόλυτα. 47 Αυτό διότι όπως σημειώνει και ο ιστορικός Καραγιαννόπουλος «Η πτώση και λίγο αργότερα θάνατος του Ρωμανού σήμαιναν την αποτυχία της τελευταίας προσπάθειας για αναδιοργάνωση και σωτηρία του κράτους».

Μετά το Μάντζικερτ ακολούθησε περίοδος εμφυλίου συρράξεως διότι η πολιτική παράταξη έταξε ως μοναδικό σκοπό της την ανατροπή και εξόντωση του Ρωμανού. Και όταν το πέτυχαν, αντί να ανασυγκροτήσουν ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις για να αντιμετωπίσουν τις απειλές, ασχολήθηκαν με την αύξηση των προνομίων τους. Ο νέος αυτοκράτορας Μιχαήλ υπήρξε ένα ανδρείκελο που αντί να ασχολείται με τις υποθέσεις της αυτοκρατορία ησχολείτο με τη λογοτεχνία, την ποίηση και τη φιλοσοφία, νομίζοντας ότι έτσι θα βοηθούσε στη λύση των προβλημάτων. 48

Οι συνέπειες της εμφυλίου συρράξεως και ιδίως της ανατροπής του Ρωμανού δεν άργησαν να εμφανισθούν, στην ανατολή και δύση. Έτσι οι Σελτζούκοι θεωρήσαντες με την ανατροπή του Ρωμανού ότι δεν δεσμεύονται από την υπογραφείσα συνθήκη, την παραβίασαν και επανάρχισαν τις επιδρομές κατά των ανατολικών επαρχιών της αυτοκρατορίας. 49 50 Από άλλη πλευρά της αυτοκρατορίας οι Νορμανδοί εκμεταλλεύθηκαν την ήττα στο Μάντζικερτ και ολοκλήρωσαν την κατάληψη της Ιταλίας το 1071, καταλαμβάνοντας τη Βάρη(σημερινό Μπάρι) και ετοιμάζονταν να μεταφέρουν τον πόλεμο στις απέναντι ακτές της Βαλκανικής, κάτι που έκαναν μετά από μια δεκαετία. Συγχρόνως οι υποτελείς λαοί της Βαλκανικής έδραξαν της ευκαιρίας και επαναστάτησαν. Όπως οι Βούλγαροι υπό τον Κωνσταντίνο Βοδινό(Borin) και οι Πετσενέγκοι και Ούζοι, που επανέλαβαν τις επιδρομές και τις λεηλασίες στις παραδουνάβιες επαρχίες της αυτοκρατορίας.

Άλλη συνέπεια της ήττας του Μάντζικερτ, αλλά και της εμφυλίου συρράξεως που επακολούθησε ήταν οι στάσεις των διαφόρων αρχηγών και αρχηγίσκων, είτε ήταν μισθοφόροι, είτε διάφοροι Πρίγκιπες των λαών που αποτελούσαν την Βυζαντινή αυτοκρατορία(Αρμένιοι, κ.α.), βρήκαν ευκαιρία να εκφράσουν τις όποιες αποσχιστικές τάσεις και διαθέσεις τους. Αυτό είχε ως συνέπεια να ανατραπεί η πολιτική ισορροπία που επί αιώνες επικρατούσε στην Ανατολή και να υποκατασταθεί από κατάσταση ανισορροπίας. Με άλλα λόγια και όπως σημειώνει ο Σπ. Βρυώνης: «η διοικητική εξουσία του Βυζαντίου κατέρρευσε στη Μικρά Ασία αμέσως μετά το Μάντζικερτ, και στο χάσμα που δημιουργήθηκε Τούρκοι, Αρμένιοι και Νορμανδοί προσπαθούσαν να ιδρύσουν τα δικά τους κράτη». 51

Εάν θελήσουμε να αναζητήσουμε σχολιάσουμε τώρα τα αίτια της ήττας, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα ακόλουθα:

Από πολιτικής πλευράς:

Η χαλαρή στάση του αυτοκράτορα Ρωμανού Διογένη απέναντι των πολιτικών του αντιπάλων, τους οποίους στην ουσία άφησε, τουλάχιστον στις δύο πρώτες εκστρατείες του, να διοικούν την αυτοκρατορία και να καιροφυλακτούν ώστε στην πρώτη ευκαιρία να κινηθούν εναντίον του.

Από στρατιωτικής δε απόψεως:

Η άκαιρη και βιαστική σύγκρουση του αυτοκράτορα με τον αντίπαλο. Θα έπρεπε πρώτα να προσπαθήσει να κερδίσει χρόνο με διπλωματικά μέσα, ώστε να μπορέσει και το θρόνο του να σταθεροποιήσει πολιτικά και να ολοκληρώσει τον εξοπλισμό, εκπαίδευση και αναδιοργάνωση του στρατού.

Η μη προσαρμογή της οργάνωσης, στρατηγικής και τακτικής του Βυζαντινού στρατού από το Ρωμανό Διογένη, στις ιδιομορφίες της στρατηγικής και τακτικής του νέου αντιπάλου. Συγκεκριμένα αντί να συγκροτηθεί η στρατιά από συνδυασμό ευκινήτων και ταχυκινήτων τμημάτων και κλασσικών τμημάτων του Βυζαντινού στρατού, χρησιμοποιήθηκε η παραδοσιακή συγκρότηση του βαρέως πεζικού και ιππικού.

Η έλλειψη συνοχής, οι ατέλειες στην εκπαίδευση και οι ελλείψεις σε οπλισμό του Βυζαντινού στρατού ως συνέπεια της πλήρους παραμελήσεώς του από τους προγενέστερους αυτοκράτορες. Δεδομένα που δεν μπορούν να διορθωθούν-βελτιωθούν εύκολα.

Η κατάτμηση των Δυνάμεων με το διαχωρισμό της στρατιάς σε δύο τμήματα με την αποστολή σε άλλη κατεύθυνση, εκτός κυρίας προσπάθειας, των δύο στρατηγών Τραχανειώτη και Ουρσέλιου και η μη επιστροφή τους, αποστέρησαν από το Ρωμανό σημαντικές δυνάμεις στην κυρία προσπάθεια της εκστρατείας. Παραβίαση\ μη εφαρμογή των αρχών του πολέμου Συγκέντρωση και Οικονομία Δυνάμεων.

Η έλλειψη πληροφοριών και η εμπιστοσύνη σε μη εξακριβωμένες πληροφορίες ή η αγνόηση άλλων, σε συνδυασμό με την κακή εκτίμηση των δυνατοτήτων του αντιπάλου, ή το χειρότερο, η ταύτιση των δυνατοτήτων του αντιπάλου με τις δικές του επιθυμίες. Όλα αυτά συνέτειναν στον αιφνιδιασμό του Ρωμανού Διογένη. Παραβίαση\ μη εφαρμογή της αρχής του πολέμου Ασφάλεια.

Η αυτομολία των μισθοφόρων Ούζων και Πατζινάκων, είχε καθοριστική σημασία. Πέραν τούτου όμως, κατέδειξε τις καταστροφικές συνέπειες που είχε για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η κατάργηση του θεσμού της υποχρεωτικής θητείας και η υποκατάστασή της με το σύστημα της εξαγοράς. Η χαμηλή επαγγελματική αξία, αλλά και η αναξιопιστία των ηγετών και διοικήσεων μεγάλων κλιμακίων, αποστέρησαν από την ανωτάτη διοίκηση της δυνατότητας αποκεντρώσεως ευθυνών και αποστολών και όπου αυτό έγινε κατέληξε σε προδοσία, όπως αναλύεται στις επόμενες παραγράφους. Η στάση του διοικητού της εφεδρείας Ανδρόνικου Δούκα, η οποία είχε ως συνέπεια να μην κινηθεί και να μην εκτελέσει η εφεδρεία τις εντολές του αυτοκράτορα. Άντ' αυτών επεδόθη σε διασπορά ψευδών ειδήσεων από μέρους του, ενέργειες που αποτελούν πράξεις εσχάτης προδοσίας. Αποδεικνύουν όμως συγχρόνως και το μέγεθος της διαφθοράς στα ανώτερα κλιμάκια της διοικητικής και στρατιωτικής μηχανής της αυτοκρατορίας, αλλά και της επισημανθείσης ανωτέρω χαλαρής αντιμετώπισεως των πολιτικών του αντιπάλων από τον ηγέτη-αυτοκράτορα, στον οποίο πρέπει να καταλογίσουμε ευθύνη κακής επιλογής των βασικών διοικήσεων σχετικά τουλάχιστον με την επιλογή του διοικητού της εφεδρείας.

Η εξ' ίσου προδοτική και ανεξήγητη στάση των στρατηγών Ιωσήφ Τραχανιώτη και Ουρσέλιου, που αντί να επιστρέψουν στη βάση της στρατιάς ενημερώνοντας συγχρόνως και τον αυτοκράτορα περί της αφίξεως της Σελτζουκικής στρατιάς, αυτοί προτίμησαν να υποχωρήσουν προς το ασφαλές εσωτερικό της αυτοκρατορίας.

Τέλος η διακοπή της υποχώρησης της εμπρός γραμμής από το Ρωμανό, μόλις διαπίστωσε τη διάλυση της οπισθοφυλακής, και η απόφασή του να δώσει μάχη.

Γεώργιος Λιάκουρης/ 3η Οκτωβρίου 2011